

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Досліджено проблеми ефективного здійснення професійної діяльності психолога органів внутрішніх справ. З'ясовано професійно-психологічні особливості психологів і працівників органів внутрішніх справ. Здійснено порівняльну характеристику рівня виявлення їх індивідуально-психологічних особливостей та аналіз цих відмінностей. Доведено необхідність здійснення заходів психологічного впливу на особовий склад з метою запобігання професійному вигоранню та задля підвищенню ефективності правоохоронної діяльності.

Ключові слова: психолог органів внутрішніх справ, працівник органів внутрішніх справ, особовий склад, психологічне забезпечення, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Кризові суспільно-політичні процеси в Україні у XXI столітті (спочатку Революція Гідності, а тепер «війна гідності» під назвою АТО) обумовили необхідність реформування та внесення істотних змін у правоохоронну діяльність держави, зокрема діяльність служби психологічного забезпечення. Від того, наскільки ефективно та якісно буде організована професійна діяльність та якою мірою особистісні психологічні процеси та професійні якості психологів відповідатимуть вимогам сучасності до їх компетентності, залежатиме ефективність функціонування правоохоронної системи України.

Стан дослідження. Учені В. Г. Андросюк, В. І. Барко, М. Г. Братасюк, В. П. Казміренко, З. Р. Кісіль, М. В. Костицький, С. Д. Максименко, О. Є. Маноха, В. С. Медведєв, Л. І. Мороз, В. В. Рибалка, В. О. Татенко, О. В. Тімченко, С. І. Яковенко проводили дослідження в контексті діяльності ОВС, які продемонстрували необхідність і можливість цілеспрямованого становлення особистості працівника ОВС як компетентного фахівця, який відповідає сучасним вимогам правоохоронної діяльності.

Також питання діяльності, професіоналізму та професійної діяльності вивчали Л. П. Алексеєва, М. П. Васильєва, Є. А. Клімов, А. К. Маркова, Л. А. Петровська, В. А. Пономаренко та багато інших вчених. Деякі питання професійної діяльності працівників ОВС

розглядали В. Г. Андросюк, О. С. Губарєва, О. І. Єлісєєв, Я. Ю. Кондратьєв, Н. А. Кулик, В. О. Тюріна. Як бачимо, досліджень професійної діяльності та професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ є чимало, а от окремо проблемам професійної діяльності психологів органів внутрішніх справ присвячено недостатньо наукових робок. Це, зокрема, праці О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, О. В. Землянської, Р. А. Марусте, В. С. Медведєва, Л. І. Мороз, В. М. Синьова, О. М. Столяренка та ін.

Отож, незначна кількість дослідників вивчала цю проблему, тому аналіз порівняння професійно-психологічних особливостей психологів та особового складу органів внутрішніх справ актуальний для реформування правоохоронної системи та підвищення ефективності її діяльності.

Метою статті є дослідження професійно-психологічних та індивідуально-психологічних особливостей психологів і працівників органів внутрішніх справ, їх порівняння та аналіз відмінностей.

Виклад основних положень. Згідно з Наказом МВС України № 842 від 28.07.2004 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», психологічне забезпечення ОВС визначається як «система організаційних та психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з персоналом та підвищення ефективності оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» [8].

Основними особливостями професійної діяльності психолога ОВС є: правова, соціально-психологічна, морально-етична та моральна регламентація (нормативність) професійної поведінки, прийнятих рішень, здійснюваної діяльності; нестандартний, творчий характер праці психолога; самостійність, персональна (для багатьох – підвищена) відповідальність за об'єктивність оцінок, що надаються, і характеристик, які приймаються [8; 9].

Щодо професійних вимог до працівників служби психологічного забезпечення ОВС, то вони повинні мати хорошу професійну підготовку: знання в різних галузях психології, фізіології, педагогіки, права, медицини, інформатики, відзначатися високою загальною культурою і культурою спілкування, володіти інформацією про сучасні політичні, соціальні, економічні процеси, мати «супербачення», тобто здатність передбачати наслідки своїх дій, відзначатися професійним тактом, здатністю викликати довіру і симпатію у людей, володіти емоційною стійкістю, уміти приймати правильні рішення в будь-якій ситуації, іноді дуже непередбачуваній [3; 8; 10].

Як відзначає В. А. Поліщук, у більшості країн щодо претендентів навчатися психологічній роботі встановлена система вимог. Найбільш поширеними серед них є певні вікові обмеження (у Швейцарії, Німеччині, Фінляндії, США, Канаді) та певний освітній рівень (у США, Канаді, Австралії). В Австралії, наприклад, щодо претендентів навчатися психологічній роботі встановлена вимога мати завершену університетську освіту, в США, Німеччині, Швейцарії та деяких інших країнах – мати досвід практичної соціальної роботи [9].

Є. І. Холостова, Р. Марусте вважають, що працівник психологічної служби повинен мати навички педагогічної діяльності. Знання, уміння і навички психологічної роботи – фундамент педагогічної культури спеціаліста цієї сфери. До її структурних елементів належать психолого-педагогічна спрямованість особистості, її педагогічні здібності, майстерність ділового спілкування, культура службової поведінки [5; 13]. Специфічні професійні вимоги до спеціалістів – пенітенціарних психологів – детально проаналізовані В. М. Синьовим, В. С. Медведєвим [8; 11].

Отже, специфіка діяльності психолога вимагає органічного поєднання відповідних професійних і особистісних якостей, особливої компетентності [10]: методичної, соціальної, організаторської.

Методична компетентність – володіння спеціальним професійним інструментарієм – технологіями, методами соціальної роботи. Соціальна компетентність полягає в соціальній зрілості особистості спеціаліста, наявності у нього власної професійної позиції. Організаторська компетентність охоплює організаційні уміння, цілеспрямованість, самоорганізованість, здатність своєчасно приймати рішення.

Для емпіричного дослідження професійно-психологічних особливостей працівників служби психологічного забезпечення та особового складу органів внутрішніх справ група досліджуваних становила 100 осіб і поділялася на основну (22 психологи) та допоміжну (78 осіб особового складу). Допоміжна група – це 50 працівників міліції з різних підрозділів ГУМВСУ у Львівській області та 28 військовослужбовців національної гвардії із військової частини 4114. Вік досліджуваних – від 19 до 44 років, із них 82 особи чоловічої статі, 18 – жіночої. Базами дослідження були: відділ психологічного забезпечення УКЗ ГУМВСУ у Львівській області, підрозділи ГУМВСУ у Львівській області, центр практичної психології ЛьвДУВС, в/ч 4114 Національної гвардії України.

Згідно з позиціями М. Й. Варія, М. В. Костицького, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка, Г. С. Федоришина «продуктом діяльності»

психолога є психологічні характеристики контингенту, з яким він працює [1; 12; 14]. Тому ми й здійснили емпіричне дослідження психологічних особливостей за такими ж методиками, як і для психологів.

Психодіагностичне опитування психологів ОВС здійснювалось за допомогою таких методик: діагностика типу спрямованості особистості практичного психолога (методика Т. М. Данилової); діагностика емоційної спрямованості; методика «Чи підходить вам ваша сфера діяльності?» (Тест Луганської); Бостонський тест стресостійкості; діагностика рівня «емоційного вигорання» (В. В. Бойко в модифікації Е. П. Ільїна); тест Кеттела (16 PF-опитувальник).

За допомогою методики Т. М. Данилової визначено ступені вираженості основних типів спрямованості особистості психологів і працівників ОВС, яка складається з чотирьох шкал. Так, у досліджуваних психологів (22 особи) за 1-ою шкалою «Гуманістичний тип спрямованості» середнє значення становить 23 та в працівників ОВС (72 особи) середнє значення становить 24. Це пояснює те, що в досліджуваних середній рівень вираженості цього типу спрямованості. Такі люди надають перевагу цілям, інтересам і потребам інших. У спілкуванні толерантні, автентичні, емпатійні.

Згідно з 2-ою шкалою «Екзистенційний тип спрямованості» названої методики виявлено, що в психологів середнє значення становить 22, а в працівників ОВС – 19,5. Це означає, що в опитуваних середній ступінь вираженості цього типу спрямованості, що характеризує їх як осіб із середнім рівнем рефлексії, прагненням до досконалості й самореалізації.

За результатами 3-ої шкали «Прагматичний тип спрямованості» виявлено, що в психологів середнє значення становить 20, а в працівників ОВС – 24. Це пояснює те, що в досліджуваних середній ступінь вираженості такого типу спрямованості. Вони орієнтуються на конкретні результати своєї діяльності.

Згідно з результатами 4-ої шкали «Егоцентричний тип спрямованості» за вище названою методикою має середнє значення у психологів 9, що свідчить про низький ступінь вираженості цього типу спрямованості. Це люди, для яких цілі, інтереси та потреби інших людей мають першочергове значення. А у працівників ОВС – 17 – середній ступінь вираженості цього типу спрямованості. Це означає, що такі індивіди іноді зосереджені на особистих переживаннях і не здатні сягнути за їхні межі.

Отриманий результат можна пояснити тим, що професії і психолога, і працівника органів внутрішніх справ чи військовослужбовця національної гвардії належать до типу професій за класифікацією

Є. А. Клімова «людина – людина», що передбачає гуманістичне спрямування [3].

За допомогою діагностики емоційної спрямованості серед психологів виявлено альтруїстичну спрямованість, де середнє значення становить 5,4. Це пояснює те, що в досліджуваних є потреба у сприянні, допомозі іншим людям. Отримані результати рівня емоційної спрямованості можна пояснити тим, що професія психолога – це більше покликання, схоже з професією священика чи педагога.

За допомогою методики «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. В. Бойко) визначено рівень сформованості основних «симптомів» і наявність/відсутність емоційного вигорання.

За шкалою 1-ою «Незадоволеність собою» серед психологів середнє значення становить 4, в особового складу – 9,5, що свідчить про несформований симптом.

За шкалою 2-ою «Загнаність у клітку» у психологів середнє значення становить 3,5. Це означає, що симптом ще не виник, а у працівників ОВС – 10. Це означає, що симптом формується.

Згідно з даними 3-ої шкали «Редукція професійних обов'язків» за вказаною методикою серед психологів середнє значення становить 10,7, в особового складу – 14,4, що свідчить про симптом, що формується.

За результатами 4-ої шкали «Емоційна відстороненість» посеред психологів середнє значення становить 8. Це означає, що симптом ще не сформувався, а у працівників ОВС – 10,7. Це означає, що симптом формується.

За шкалою 5-ою «Особистісна відстороненість (деперсоналізація)» у психологів середнє значення становить 2,8, у військовослужбовців – 8,9, що свідчить про симптом, який ще не виник.

Щодо рівня емоційного вигорання, то у психологів середнє значення становить 26. Це свідчить про відсутність «вигорання», а у службовців – 53,7. Це свідчить про нинішнє «вигорання». Отже, методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. В. Бойко) довела, що, на відміну від досліджуваних психологів, в особового складу присутні ознаки емоційного вигорання, зокрема «загнаності у клітку», емоційної відстороненості, частково деперсоналізації. Слід зауважити, що і в психологів, і в особового складу формується така ознака емоційного вигорання, як «редукція професійних обов'язків», що означає прагнення якомога менше часу витратити на виконання професійних обов'язків. Це можна пояснити як низькою заробітною платою, так і необхідністю реформ у правоохоронній ситсемі. Отримані результати за методикою «Діагностика рівня емоційного вигорання»

(В. В. Бойко), тобто наявність і формування ознак вигорання в особового складу, свідчать про необхідність охоплення особового складу заходами психологічного впливу, для чого потрібне розширення служби психологічного забезпечення та збільшення кількості її працівників.

За результатами Бостонського тесту стресостійкості визначено ступінь схильності до стресу, де у психологів середнє значення – 44, а у працівників ОВС – 48, що свідчить про середній рівень стресостійкості як психологів, так і особового складу.

За допомогою 16 PF-опитувальника Кеттела здійснено оцінку індивідуально-психологічних особливостей досліджуваних психологів і працівників особового складу й Національної гвардії.

Відповідно до результатів 1-ої шкали А «Замкнутість – товарицькість» у психологів середнє значення – 10, що означає – це люди відкриті і добросердні, товариські і добродушні, їм властиві природність і невимушеність у поведінці, уважність, доброта, м'якосердність у стосунках. Вони охоче працюють з іншими, активні у залагодженні конфліктів, довірливі, не бояться критики, переживають яскраві емоції, зразу відгукуються на будь-які події. А у працівників ОВС середнє значення – 8.

Це характеризує їх як людей, здатних природно поводитись у спілкуванні та у діяльності, зазвичай компанійські, проте іноді люблять бути на самоті.

За результатами 3-ої шкали С «Емоційна нестійкість – емоційна стійкість» цієї методики у психологів середнє значення – 9, що характеризує їх як стриманих, працелюбних, емоційно зрілих, реалістично налаштованих людей. У них відсутня нервова втома. А у персоналу середнє значення – 7, що характеризує їх як людей, емоційно ригідних та іноді нечутливих, із середньою толерантністю до фрустрації.

Згідно з результатами шкали 4-ої Е «Підпорядкованість – домінантність», у працівників психологічної служби середнє значення становить 6. Це означає, що досліджувані є тактовними, шанобливими, інколи самовпевнені та вперті; а в особового складу – 7 – вони незалежні в судженнях і поведінці, свої думки схильні вважати законом для себе та інших. У конфліктах звинувачують інших, не визнають влади і тиску ззовні.

За шкалою 5-ою F «Стриманість – експресивність» у працівників психологічної служби середнє значення становить 5, а в персоналу – 6. Це свідчить про властивий їм оптимізм, енергійність, запальність і щирість у стосунках, проте водночас це люди обережні та розсудливі, турбуються про майбутнє.

За 6-ою шкалою G «Підвласність почуттям – висока нормативність поведінки» у психологів середнє значення становить 8, а особового складу – 7. Ці особистості наполегливі у досягненні мети, точні, відповідальні, проте характеризуються гнучкими установками щодо соціальних норм.

За результатами 7-ої шкали H «Нерішучість – сміливість» у працівників психологічної служби середнє значення становить 9. Їм властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами і людьми. Вони схильні до ризику, поводяться вільно. А у працівників ОВС середнє значення – 7, що характеризує їх як людей, часто невпевнених у своїх силах, що надають перевагу невеликому товариству.

Згідно з 8-ою шкалою I «жорстокість – чутливість» у працівників психологічної служби середнє значення становить 7, а в працівників особового складу – 6. Це свідчить про властиву їм деяку жорстокість і суворість, проте в окремих випадках ці люди здатні співчувати та співпереживати.

За шкалою 9-ою L «Довірливість – підозріливість» у психологів середнє значення – 4. Це свідчить, що вони зазвичай обережні у своїх вчинках, легко ладнають з людьми, терпимі та часто поступливі, а у працівників ОВС – 7 – ці люди ревниві, егоцентричні, заздрісні, характеризуються підозріливістю, їм властива велика зарозумілість. Їхні інтереси спрямовані на себе.

За результатами шкали 10-ої M «Практичність – розвинута уява» у працівників психологічної служби середнє значення становить 5, а в працівників особового складу – 6. Такі люди є добросовісними, уважними, у них високий творчий потенціал.

За 11-ою шкалою N «Прямолінійність – дипломатичність»: у працівників психологічної служби середнє значення становить 5, а у працівників ОВС – 6. Цей результат, зазвичай, характеризує природно поведінку особи, розум і проникливість щодо подій та людей.

Згідно з шкалою 12-ою O «Впевненість у собі – тривожність» у психологів середнє значення – 4, у працівників ОВС – 6. Це люди впевнені у собі, спокійні.

За 13-ою шкалою Q1 «Консерватизм – радикалізм» у працівників ОВС і психологів середнє значення становить 6. Такі люди характеризуються консервативністю, стійкістю до традиційних труднощів. Вони знають, у що повинні вірити, і, незважаючи на непереконливість деяких принципів, не шукають нових, із сумнівом ставляться до нових ідей, схильні до моралізаторства і повчань. Не погоджуються зі змінами і не цікавляться аналітичними й інтелектуальними міркуваннями.

Відповідно до результатів 14-ої шкали Q2 «Конформізм – нон-конформізм» цієї методики, у працівників психологічної служби середнє значення становить 4, а у працівників – 6. Досліджувані залежні від групи, слідує за суспільною думкою, проте здатні висловлювати власну позицію та самостійно приймати рішення.

За 15-ою шкалою Q3 «Низький самоконтроль – високий самоконтроль» у військовослужбовців середнє значення 7. Це означає, що такі люди часто занепокоєні виконанням соціальних потреб, у психологів – 8. Вони добре контролюють свої емоції і поведінку, доводять будь-яку справу до кінця, їм властиві цілеспрямованість й інтегрованість особистості.

За шкалою 16-ою Q4 «Розслаблення – напруженість» у працівників ОВС середнє значення – 7, у психологів – 4. Ці люди часто напружені, їм притаманна наявність збудження і неспокою (психологам).

За результатами тесту Луганської «Чи підходить вам ваша сфера діяльності?» у психологів середнє значення становить 55, що, своєю чергою, пояснює те, що ситуація близька до ідеальної: особи роблять свою справу, отримуючи гідну моральну винагороду, маючи перспективу кар'єрного росту. А в працівників ОВС середнє значення – 44 – означає, що ситуація цілком терпима, але ці люди не на своєму місці: їхні професійні можливості використовуються не повністю.

За результатами суб'єктивної шкали задоволеності роботою у психологів середнє значення становить 7, а у військовослужбовців – 6. Це означає, що досліджувані частково (середньо) задоволені роботою.

За результатами суб'єктивної шкали задоволеності життям у психологів середнє значення становить 8,5, а у військовослужбовців – 8. Це означає, що досліджувані більшою мірою задоволені своїм життям.

Висновки. Для продуктивності та ефективності діяльності психолога в системі ОВС необхідні відповідний рівень психолого-педагогічної підготовки, наявність відповідних професійних і особистісних якостей, особлива компетентність. Психолог органів внутрішніх справ має втілювати новітні досягнення психологічної науки не тільки у роботу з персоналом, а й у вирішення повсякденних завдань із поліпшення охорони правопорядку, посилення протидії злочинності, забезпечення профілактичних заходів щодо деструктивних психологічних явищ, зокрема професійної деформації.

Отримані результати емпіричного дослідження довели, що особовий склад потребує заходів психологічного впливу, а для цього

необхідне розширення штатів психологів, збільшення їх кількості. Для психологічного забезпечення особового складу зручно було б, щоб робоче місце психолога знаходилося у кожному підрозділі, а підпорядкування – начальнику центру практичної психології, тобто важливо, аби психолог був офіційно незалежний від безпосереднього керівника підрозділу, особовий склад якого він обслуговує.

Перспективи дослідження вбачаємо у виявленні індивідуально-психологічних чинників, що впливають на ефективність діяльності психолога та особового складу, а також взаємозв'язки ефективності професійної діяльності психолога ОВС із особливостями особистості.

1. Андросюк В. Г. Юридична психологія: підручник / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький, С. А. Тарарухін. – К.: Ін Юре, 2000. – 351 с.

2. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія / В. І. Барко. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 296 с.

3. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М.: Институт практич. психологии; Воронеж: НПО «МОДЕК», 1996. – 400 с.

4. Маркова А. К. Основы профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 456 с.

5. Марусте Р. Учебный материал для курса «Общая и правовая психология» / Р. Марусте. – Тарту, 1990. – 100 с.

6. Медведев В. С. Практична психологія в органах внутрішніх справ. Сьогодення та перспективи / В. С. Медведев // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2002. – № 4/4. – С. 142–149.

7. Мороз Л. І. Встановлення психологічного контакту працівниками органів внутрішніх справ при спілкуванні з різними категоріями громадян / Л. І. Мороз, С. І. Яковенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 12. – С. 4.

8. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України: Наказ МВС України від 28.07.2004 р. № 842 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04>

9. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців для соціальної та психологічної діяльності: посібник / В. А. Поліщук. – Тернопіль, 2002. – 222 с.

10. Професіограми і професіокарти основних професій: метод. посібник для працівників служб зайнятості // Державний центр зайнятості Міністерства праці України. – К.: АТ; «Бріг», 1996. – 128 с.

11. Синьов В. М. Соціально-педагогічна діяльність в ОВС: кадрова та виховна робота: навч.-метод. підручник / В. М. Синьов, В. І. Кривуша. – К.: МП Леся, 2008. – 144 с.

12. Філософія права: навч. посібник / О. О. Бандура та ін.; ред. М. В. Костицький, Б. Ф. Чміль; Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

13. Холостова Є. І. Технології школи соціальної роботи: підручник / Є. І. Холостова. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 187 с.

14. Юридична психологія: підручник для студ., слухачів та курсантів юрид. вищ. навч. закладів і фак. / В. Г. Андросюк та ін.; ред. Я. Ю. Кондратьєв; Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Ін Юре, 2000. – 351 с.

Наугольник Л. Б., Чепиль М. М. Анализ профессионально-психологического профиля личности работников службы психологического обеспечения органов внутренних дел.

Исследованы проблемы эффективного осуществления профессиональной деятельности психолога органов внутренних дел. Описаны профессионально-психологические особенности психологов и работников органов внутренних дел. Осуществлена сравнительная характеристика уровня выявления их индивидуально-психологических особенностей и анализ этих различий. Показана необходимость мер психологического воздействия на личный состав с целью предотвращения выгорания и повышения эффективности правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: психолог органов внутренних дел, работник органов внутренних дел, личный состав, психологическое обеспечение, профессиональная деятельность.

Nauhohnyk L. B., Chepil M. M. Analysis of vocational and psychological profile of the individual workers to psychological support of the Interior.

The problems of effective professional activity psychologist of the Interior were investigated. Investigates vocational and psychological characteristics of psychologists and police officers. The comparative characteristic of identifying their individual psychological characteristics and analysis of these differences. Analysis comparing professional psychologist and psychological profile of the Interior of professional and psychological characteristics of police officers showed that personnel management needs psychological impact, and this requires the expansion of state psychologists, increasing their number. Features psychologist require organic combination of relevant professional and personal qualities, special competence: technical, social, organizational. The empirical study involved 100 people. Study group was divided into primary (22 psychologists) and supporting (78 people personnel), as «a product of» psychologist is contingent psychological characteristics with which it works. Support group consisted of 50 police officers and 28 soldiers of the National Guard. Age was studied from 19 to 44 years, including 82 males, 18 – women. The bases of the study were: Department of psychological support from the Human Resource department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Lviv region, unit chief of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Lviv region, Center for Applied Psychology Lviv State University of Internal Affairs, military unit 4114 of the National Guard of Ukraine. The necessity of taking measures of psychological impact on personnel in order to maintain mental and physical health was showed, prevent burnout and improve the efficiency of law enforcement.

Key words: psychologist of the Interior, law enforcement officers, personnel, psychological support, professional activity.

Стаття надійшла 15 квітня 2015 р.